

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΣΤΗΝ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ

4. ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

Και για την ιστορία της Θεσσαλονίκης όπως και για την ιστορία της Κωνσταντινούπολης ή τομή που δρίζει τους νέους χρόνους είναι η δριςτική κατάκτησή της από τους Τούρκους στα 1430, 23 χρόνια πριν από την άλωση της βασιλεύουσας. Τα σημαντικά γεγονότα που προσδιορίζουν αυτήν την εποχή της ιστορίας της είναι η φοβερή ελάττωση του πληθυσμού και η άμεση εγκατάσταση πολλών Τούρκων εποίκων από τον Μουράτ τον Β'. Ο Ίωάννης Αναγνώστης¹ που περιγράφει λίγο αργότερα την άλωση μιλά για 7.000 αιχμαλώτους, ενώ οι Έλληνες κάτοικοι μισόν περίπου αιώνα αργότερα, στα 1478, έφταναν μόλις τους 6.000². Το τρίτο σημαντικό γεγονός είναι η εγκατάσταση των Έβραίων, χιλιάδων Έβραίων, και στην Θεσσαλονίκη. Οι παλιοί Έβραίοι, οι απόγονοι αυτών προς τους οποίους μίλησε και έγραψε τις γνωστές επιστολές ο Απόστολος Παύλος, ήταν λίγοι (500 ψυχές αναφέρει ο Βενιαμίν από την Τουδέλη στο β' μισό του 12. αϊ.) και ήταν γλωσσικά εξελληνισμένοι. Οι νέοι έποικοι έρχονται από όλες τις πόλεις της Κεντρικής Ευρώπης, πρώτα οι Ashkenazim, οι περισσότεροι όμως έρχονται από την Ισπανία, οι Shephardin, προς το τέλος του 15. και τις αρχές του 16. αιώνα, όλοι καταδιωγμένοι από την θρησκευτική μισαλλοδοξία της Ευρώπης και την φοβερή Ίερά Ήξέταση της Ισπανίας³. Οι πιο πολλοί από τους ανθρώπους αυτούς προέρχονται από περιοχές στις οποίες ή Αναγέννηση και η ανακάλυψη της τυπογραφίας και του Νέου Κόσμου είχαν δημιουργήσει πνευματική και πολιτιστική επανάσταση, στα γράμματα, τις τέχνες, τις επιστήμες και στα επαγγέλματα ακόμα, και ήταν φυσικό να μεταφέρουν μαζί τους κάποιες από τις γνώσεις που κυκλοφορούσαν γύρω τους. Οι Έβραίοι της Ισπανίας μάλιστα επιβάλλον την ισπανική γλώσσα και σε όλους τους άλλους όμοιοις τους, συντηρώντας έτσι με την απομόνωσή τους μέσα στην

1. Βλ. Α. Ε. Βακαλοπούλου, *Ίστορία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 191.

2. Βλ. Α. Ε. Βακαλοπούλου, έ.ά. 209. Στην σ. 211 όμως γίνεται λόγος για την τουρκική απογραφή, του 1478 επίσης, για την οποία σημειώνονται «1119 σίτια μόνιμων κατοίκων», δηλ. οικογενειών, από τις οποίες 584 είναι τουρκικές. Ήπομένως, στις υπόλοιπες 635 περιλαμβάνονται οι Έβραίοι και οι Έλληνες, που δεν μπορούν να ξεπερνούν μαζί τις 3.500 ψυχές.

3. Βλ. Α. Ε. Βακαλοπούλου, έ.ά. 215 - 16.

τουρκική αυτοκρατορία αναλλοίωτη σχεδόν την κασιλιάνικη διάλεκτο και προσφέροντας ένα πολύτιμο δείγμα της ισπανικής διαλεκτικής και γλωσσικής κατάστασης των αρχών του 16. αί., όπως είναι το Χρονικό του Λεόντιου Μαχαιρά (α' μισό του 15. αί.) για την κυπριακή διάλεκτο. Είναι ενδεικτικό το ότι στα 1519 η Θεσσαλονίκη έχει 5505 οικογένειες, από τις οποίες 1375 είναι τουρκικές, 1087 ελληνικές και 3143 έβραϊκές, δηλ. έναν συνολικό πληθυσμό γύρω στις 30.000 κατοίκους, σύμφωνα με τις τουρκικές πληροφορίες⁴.

Η ανάπτυξη της πόλης συνεχίζεται σιγά σιγά μέσα στις γνωστές συνθήκες της δουλείας, με την μετατροπή πολλών και σημαντικών εκκλησιών σε τζαμιά, με απόπειρες να δημιουργηθεί μια κοινοτική διοίκηση, και με τις επαγγελματικές και εμπορικές δραστηριότητες. Το λιμάνι και η θάλασσα εξασφαλίζουν την επαφή και επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Και η παράδοση όμως της Έγνατίας οδού συνεχίζεται τώρα μέσα στην καινούργια Όθωμανική αυτοκρατορία, ύστερα από την Μακεδονική, την Ρωμαϊκή και την Βυζαντινή, με καρβάνια από την Αλβανία, την Ήπειρο και την Θεσσαλία, προς την Κωνσταντινούπολη, αλλά και προς την Βαλκανική και την Μεσευρώπη, μέσω Θεσσαλονίκης.

Οι πληροφορίες μας για την κατάσταση στην Θεσσαλονίκη είναι πιο συγκεκριμένες και πιο σαφείς από το τέλος του 18. και τις αρχές και τα μέσα του 19. αί., με την οργάνωση της δωδεκαμελούς ελληνικής δημογεροντίας και την σύσταση διαφόρων φιλεκπαιδευτικών σωματείων, μερικά από τα οποία επιζούν ως σήμερα, με την ίδρυση τυπογραφείων και την έκδοση εφημερίδων. Στα 1882 υπήρχαν δύο ελληνικά, δύο έβραϊκά και ένα τουρκικό τυπογραφείο και εκδίδονταν τρεις εφημερίδες, μια για την κάθε εθνότητα. Αρχίζουν να εμφανίζονται πολλοί και πολύ μορφωμένοι άνθρωποι, σαν τον Μαργαρίτη Δήμιτσαν, που διαφώτισε πολλές πτυχές της ιστορίας και γεωγραφίας της αρχαίας Μακεδονίας με πολλά και σπουδαία δημοσιεύματά του⁵, τον Πέτρο Παπαγεωργίου, που διακρίθηκε σαν κλασσικός φιλόλογος, επιγραφικός, παλαιογράφος, εκδότης του Σοφοκλή, και πρώτος διευθυντής του 'Ιστορικού Λεξικού, τον εκπαιδευτικό Χαρίσιον Παπαμάρκον από το Βελβεντό κ.ά.

Η οικονομική ανάπτυξη δημιουργεί και αυτό το ευγενικό είδος της ελληνικής φυλής, τους εθνικούς και τοπικούς εδεργέτες, από τους οποίους οι πιο σημαντικοί για την Κοινότητα της Θεσσαλονίκης υπήρξαν ο Ίωάννης Γούτας Κανταντζόγλου,

4. Βλ. Α. Ε. Βακαλοπούλου, ξ.ά. 217 - 18.

5. Η αρχαία γεωγραφία της Μακεδονίας 1, 'Αθήναι 1870, 2, 'Αθήναι 1874. Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις, 'Αθήναι 1898 (δύο τόμοι).

πὸν εὐεργέτησε πολλαπλὰ τὴν Κοινότητα, ὁ Θεαγένης Χαρίσης, καὶ ὁ Ἰωάννης Παπάφης. Ὁ Χαρίσης χορήγησε γιὰ τὴν ἴδρυση παρθεναγωγείου καὶ νοσοκομείου, καὶ ὁ Παπάφης ἄφησε μὲ τὴν διαθήκη του στὰ 1886 χορηγία 10.000 χρυσῶν λιρῶν στὸ Ὀρφανοτροφεῖο Χατζηκώστα τῆς Ἀθήνας καὶ δυνάμιση περίπου ἑκατομύρια γαλλικὰ φράγκα τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ ἐπιβλητικοῦ ὄρφανοτροφείου «ὁ Μελιτεύς», δηλ. ὁ Μαλτέζος, ἐπειδὴ τὸ ὄρφανὸ αὐτὸ παιδὶ στὴν Μάλτα δημιούργησε τὴν περιουσία του. Τὸ ἴδρυμα αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο συστηματικὸ ἐπαγγελματικὸ σχολεῖο καὶ οἰκοτροφεῖο, πὸν ἐκπαίδευσε δωρεὰν ὄρφανὰ παιδιὰ σὲ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα, μὲ πολὺ μεγάλη ἐπιτυχία, καὶ ἔμεινε καὶ εἶναι γνωστὸ ὡς τὸ Παπάφειο.

Ὁ μεγάλος ἱστορικὸς σταθμὸς στὴν ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι φυσικὰ ἡ ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυριαρχία, πὸν πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1912, ὅταν ὁ πληθυσμὸς της ἦταν γύρω στὶς 120 χιλιάδες, μὲ περισσότερους Ἑβραίους, λιγότερους Τούρκους καὶ ἀκόμα λιγότερους Ἕλληνες. Ἡ ἀριθμητικὴ αὐτὴ σχέση ἀνατρέπεται μόνο στὰ 1922 μὲ τὴν ἐγκατάσταση πολλῶν χιλιάδων προσφύγων ἀπὸ τὴν Θράκη, τὴν Προποντίδα, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν Πόντο καὶ τὴν Καραμανία, ἐγκατάσταση πὸν κάλυψε ὅλην τὴν Μακεδονία, καὶ ἦταν παράλληλη μὲ τὴν ἀναχώρηση ὅλων τῶν Τούρκων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὴν ἐγκατάσταση πολλῶν Μοναστηριωτῶν καὶ ἄλλων Μακεδόνων, πὸν οἱ πατρίδες τους ἔμειναν σὲ ξένη κατοχή, Κρητικῶν, Πελοποννησίων, Στερεοελλαδιτῶν καὶ ἄλλων πὸν εἶχαν συνεργήσει στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1912 καὶ στὸ κίνημα τοῦ Βενιζέλου στὰ 1916 γιὰ τὴν εἴσοδο τῆς χώρας στὸν πόλεμο στὸ πλευρὸ τῶν Ἀγγλογάλλων.

Μιὰ ἄλλη πληθυσμιακὴ μεταβολὴ δημιουργεῖται μὲ τὴν Γερμανικὴ κατάκτηση τοῦ 1941 καὶ τὴν παράδοση τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας στοὺς Βουλγάρους, πὸν ἀνάγκασε μερικὲς χιλιάδες ἀστῶν κυρίως ἀνθρώπων, παλαιῶν ντόπιων καὶ προσφύγων τοῦ 1922, ἀπὸ τὶς Σέρρες, Δράμα, Καβάλα κλπ., νὰ καταφύγουν στὴν Θεσσαλονίκη. Ἡ ἀπερίγραπτη ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τοὺς χιτλερικὸς δημιούργησε ἓνα νέο καὶ μεγάλο πληθυσμιακὸ κενὸ 60 περίπου χιλιάδων ψυχῶν, τὸ ὁποῖο γέμισε γρήγορα καὶ μὲ τὴν εἰσροή ἐσωτερικῶν προσφύγων ἀπὸ τὸ 1944 - 1949 καὶ ἀργότερα, ἐξαιτίας τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀνασφάλειας τῆς ὑπαίθρου, ὕστερα ἀπὸ τὶς τραγικὲς ἐσωτερικὲς μας ἀνωμαλίες. Τὰ συμπτώματα τῆς ἀστυφιλίας δξύνονται στὴν τριακονταετία πὸν ἀκολοθεῖ, μὲ τὴν μετανάστευση πρὸς τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ καὶ μὲ τὴν παλιννόστηση ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ. Σήμερα καὶ ἡ Θεσσαλονίκη ἄρχισε πιά νὰ κινδυνεύη ἀπὸ τὸν ὄγκο της, καὶ δὲν ξέρω ἂν ὑπάρχει, ἢ ἂν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ, κανένα σχέδιο γιὰ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἐλεφαντίαση τῆς Ἀθήνας. Ἐχουμε τώρα πιά νέου εἶδους «ἀκυβέρνητες πολιτεῖες».

Δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ μνημονεύσουμε ἐδῶ καὶ τὸ ὀλιγάριθμο ἀλλὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτιστικὰ σημαντικὸ τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Εὐρωπαίους κατοίκους τῆς Θεσσαλονίκης, αὐτοὺς πὸν μὲ ἓνα γενικὸ ὄνομα ἦταν γνωστοὶ ὡς «Φράγκοι» καὶ ἀσκοῦσαν ἐντονην ἐμπορικὴ δραστηριότητα, κυρίως ἀπὸ τὴν θάλασσα τὸν 18. καὶ 19. αἰ., ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰ, ὅταν πιά ἀπὸ τὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα καὶ ὕστερα οἱ σιδηρόδρομοι συνδέουν τὴν Θεσσαλονικὴ μὲ τὴν Βαλκανικὴ, τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ καταργοῦν φυσιολογικά, δηλ. ἀναγκαστικά, τὰ καραβάνια, αὐτὰ πού, ὅπως εἶπαμε, ἔφταναν παλιότερα ὡς τὴν Βιέννη, τὴν Βουδαπέστη καὶ τὸ Βουκουρέστι, καὶ δημιουργοῦσαν τὶς ἐκεῖ καὶ ἄλλοῦ ἀκμαῖες ἐλληνικὲς κοινότητες, μὲ τὰ σχολεῖα καὶ τὶς ἐκκλησίες τους, μὲ τοὺς μεγάλους εὐεργέτες τῆς σκλαβωμένης πατρίδας καὶ τοὺς βαρῶνους Σίναν, Βέλλιον καὶ ἄλλους. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ξένους τῆς Θεσσαλονίκης ἔμειναν στὴν πόλη ἐπὶ πολλὰς γενεές καὶ ἀφομοιώθηκαν.

Θίξαμε ἤδη πρωτύτερα τὶς κοινοτικὲς καὶ σωματειακὲς προσπάθειες γιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἀνύψωση καὶ πολιτιστικὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν Δύση, οἱ ὁποῖες παίρνουν μιὰν ἀνοδικὴ πορεία μετὰ τὴν συγκρότηση τοῦ πρώτου ἐλεύθερου κράτους καὶ συστηματοποιοῦνται καλύτερα στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ὅπως εἶναι φυσικόν, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ συντονίζει τὴν πορεία της μέσα στὸν εὐρύτερο ἔθνικὸ καὶ εὐρωπαϊκὸ χῶρο, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ χῶρος αὐτός, κυρίως ὁ γαλλικὸς, χάρη στὴν γαλλικὴ παιδεία πὸν ἐπικρατοῦσε καὶ χάρη στοὺς Ἑβραίους προπάντων, οἱ ὁποῖοι τὴν καλλιεργοῦσαν, ἦταν ἀρκετὰ γνωστός καὶ στοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὸν περασμένο κίολας αἰῶνα.

Προηγήθησαν ὅμως καὶ ἀκολούθησαν τὸ δρόσημο τῆς ἀπελευθέρωσης πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ γεγονότα, πὸν εἶχαν μεγάλη, καθοριστικὴ θὰ ἔλεγα, σημασία καὶ γιὰ τὴν πόλη καὶ γιὰ τὴν βόρεια Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὸ ἔθνος γενικότερα. Τὸ πρῶτο καὶ κύριο ἦταν ὁ μακεδονικὸς ἀγῶνας (1904 - 1908), πὸν εἶχε τὸ ὄργανωτικὸ ἐπίκεντρό του στὸ ἐλληνικὸ προξενεῖο καὶ τὴν Μητρόπολη τῆς Θεσσαλονίκης, μέσα στὸν περίβολο τῆς ὁποίας ἦταν στεγασμένο. Ἐνα δεῦτερο, μὲ ἀπρόβλεπτες προεκτάσεις, ἦταν ἡ σοσιαλιστικὴ κίνηση πὸν ἀρχίζει ἀπὸ τὰ 1909, μὲ τουρκικὴ ἀκόμα κατοχὴ, μὲ ἀρχικὸν πυρῆνα ἀπὸ μορφωμένους καὶ ἐργάτες Ἑβραίους καὶ Ἕλληνας. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, τρίτη ἔρχεται ἡ Ἐθνικὴ Ἀμυνα, στὰ 1916, δηλ. ἡ στασιαστικὴ κίνηση τῶν Θεσσαλονικέων ἐναντίον τῆς ἀνακτορικῆς πολιτικῆς τῆς οὐδέτερότητας, πὸν στὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦσε φιλογερμανικὴν πολιτικὴν, καὶ ἡ ἀνάληψη τῆς ἀρχηγίας της ἀπὸ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο στὸ πλευρὸ τῶν Ἀγγλογάλλων. Τέταρτο εἶναι ἡ πυρκαϊὰ τοῦ 1917, πὸν κατέστρεψε τὸ μεγαλύτερο τὸ πῶς πυκνοκατοικημένο καὶ οἰκονομικὰ πῶς σημαντικὸ τμῆμα τῆς πόλης, πέμπτο εἶναι ἡ

ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων, στὰ 1922 - 23, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε, καὶ τελευταῖο ἢ ἔναρξη τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου στὰ 1926.

Γιὰ τὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα θὰ ποῦμε μόνο ὅτι ἔλαβαν μέρος σ' αὐτὸν ὄλοι, ντόπιοι ἀγωνιστὲς καὶ καπεταναῖοι, σλαβόφωνοι καὶ ἐλληνόφωνοι, πολεμιστὲς καὶ βαθμοφόροι καὶ ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ τὴν αὐτόνομη πιά Κρήτη. Ὅλοι οἱ Θεσσαλονικιοί, ἀστοί, μεγαλοαστοί, τεχνίτες, ἐργάτες καὶ ἅπλως λαὸς συνέτρεξαν καὶ ἔλαβαν μέρος σὲ ἐπικίνδυνες ἀποστολές, σὲ προσφορὰ καὶ συγκέντρωση χρημάτων καὶ ἐφοδίων.

Τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς ἐποχῆς τοῦ 1909 ἐπωφελήθηκε ἀπὸ τὴν δῆθεν φιλελευθεροποίηση τοῦ κινήματος τῶν Νεοτούρκων τοῦ 1908 καὶ ἐξέφραζε τὸν οὐτοπικὸ ἰδεαλισμὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινωνιῶν ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ὅπως αὐτὴ πραγματοποιήθηκε ὀκτὼ χρόνια ἀργότερα στὴν Ρωσία. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ φανῆ παράξενο τὸ ὅτι τὸ κίνημα αὐτὸ ἀποτελέσει ἀργότερα τὸν πυρήνα τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ πνευματικὰ εἶναι ἓνα ὄλικὸ γεγονός, εἶχε ὅμως ἀναγκαστικὰ μεγάλες κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς προεκτάσεις: Ἡ παλιὰ πόλη καταστράφηκε, ἄνθρωποι ἔχασαν τὶς περιουσίες τους, ἄλλοι ἐμφανίσθηκαν νεόπλουτοι, μιὰ νέα πόλη χτίστηκε μὲ σχέδιο κυρίως τοῦ Γάλλου πολεοδόμου Hébrard, τὰ ὁποῖα συνειδητὰ ἢ ὑποσυνειδητὰ προσπαθοῦσαν νὰ μιμηθοῦν τὸ Παρίσι, μὲ κύριους ἄξονες τὰ παλιὰ μνημεῖα τῆς καὶ μὲ ἀρχιτεκτονικὰ πρότυπα ποὺ δὲν εἶχαν πιά καμιὰν σχέση μὲ τὸ παρελθόν. Ὅπως ὅμως ἔγινε καὶ μὲ τὴν Ἀθήνα καὶ μὲ μερικὲς ἄλλες ἐλληνικὲς πόλεις, κανένας δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψῃ τὴν προσφυγιὰ ποὺ ἦρθε ὕστερα — καὶ τὸ μέγεθός της — οὔτε τὴν ἐμφάνιση τοῦ αὐτοκινήτου οὔτε τὴν δημιουργία τῆς πολυκατοικίας, ποὺ μετέτρεψε σὲ κλουβιά τὶς κατοικίες καὶ σὲ ἐχθρικὲς ἢ ἀγνωστικὲς σχέσεις τὶς ἄλλοτε ἀνεκτικὲς ἢ φιλικὲς ἐπαφὲς τῶν γειτόνων. Καὶ βέβαια δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψῃ τὴν δλέρια ἀπορρόφηση τῶν ἐλεύθερων χώρων, τοῦ πρασίνου, τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ζώων.

Ἡ Ἑθνικὴ Ἀμυνα εἶναι ἓνα πολιτικὸ κεφάλαιο ποὺ σφράγισε τὴν ἱστορία καὶ τὴν μοίρα τῆς Ἑλλάδας, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ. Θὰ σημειώσω ὅμως τὸ γεγονός ὅτι ἡ στασιαστικὴ αὐτὴ κίνηση σημάδεψε τὴν πορεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης μὲ ἓναν ἀντιφατικὸ διχασμὸ: πρὶν ἀπὸ τέσσερα μόνις χρόνια ὁ βασιλιάς ἀπελευθέρωνε τὴν Θεσσαλονικὴ ἐπικεφαλῆς τοῦ νικηφόρου στρατοῦ, καὶ νά, τώρα, ὁ τότε πρωθυπουργὸς του — αὐτὸς ποὺ ἦταν ὁ ἄγνωστος ἐμπνευστὴς τῆς ἀπελευθέρωσης — ποὺ κάμνει κίνημα ἐναντίον του. Πολλὸς κόσμος καταλαβαίνει τί κρύβεται πίσω ἀπὸ αὐτὴν τὴν κίνηση, πολλὸς ἄλλος ὅμως δὲν καταλαβαίνει καὶ δυσανασχετεῖ ἀπὸ τὴν οὐσιαστικὴ κατοχὴ τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους

και τὰ ἀποικιακὰ στρατεύματά τους, Ἰνδούς, Σενεγαλέζους κλπ., και ἀπὸ τὴν κίνηση ἐναντίον τοῦ βασιλιά. Τὸ ἴδιο τὸ κίνημα ὅμως ἐξαπολύει και ἰσχυρὲς δημοκρατικὲς δυνάμεις, πὸν θὰ μείνουν μόνιμα μέσα στὴν πόλη και θὰ ἐνισχυθοῦν ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴν ἄφιξη και ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων τοῦ 1922.

Ἡ ἐγκατάσταση αὐτὴ ἦταν διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴ. Ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκαν κυρίως οἱ πρόσφυγες τῆς Σμύρνης και τῆς Ἰωνίας, ἀργότερα και τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀστοὶ στὸ μεγάλο τους ποσοστό. Ἐδῶ οἱ ἀστοὶ και οἱ ἔμποροι ἦταν μᾶλλον λιγοστοὶ, μὲ πολλοὺς τεχνίτες και ἐργάτες. Ὅσοι μπόρεσαν, στεγάστηκαν σὲ σπίτια πὸν ἔφησαν οἱ Τοῦρκοι, ἐλάχιστα και αὐτὰ ἐξαιτίας τῆς πυρκαϊᾶς, και αὐτοὶ ἦταν οἱ λιγότεροι, οἱ περισσότεροι ὅμως στεγάστηκαν σὲ σκηνές, παραπήγματα και παράγκες, ὥσπου νὰ μπορέσουν μὲ τὰ χέρια τους νὰ μποῦν στὰ μικρὰ και χαμηλὰ πλινθόκτιστα τοῦ ἐνὸς δωματίου μὲ κουζίνα, σὲ συνοικισμοὺς ἔξω και γύρω ἀπὸ τὴν περικυλισμένη παλιὰ Θεσσαλονίκη. Οἱ δυσκολίες ἦταν μεγάλες, και οἱ προσπάθειες ὅμως ἦταν μεγάλες. Ὁ πόλεμος τοῦ 1940 - 44, 18 μόνο χρόνια μετὰ τὴν καταστροφή, και οἱ ἀδελφοκτόνες περιπέτειες ὡς τὸ 1949 σταμάτησαν τὸ ἀνορθωτικὸ ἔργο. Τὰ τριανταπέντε χρόνια εἰρήνης πὸν πέρασαν ἀπὸ τότε δείχνουν τὴν ἐκπληκτικὴν διαφορά. Ἡ παλιὰ Θεσσαλονίκη περιβάλλεται σήμερα ἀπὸ ὠραῖες δορυφορικὲς νέες πόλεις, στὸ μεγαλύτερό τους μέρος μὲ βασικὸς προσφυγικὸς πυρῆνες ἀλλὰ και μὲ ἐποίκους ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, τῆς βόρειας κυρίως. Κι ἐδῶ ὅμως, ὁ ἀρχικὸς ξεριζωμὸς, οἱ ἀρχικὲς δυσκολίες, οἱ ὑποσχέσεις και ἀπογοητεύσεις, οἱ κοινωνικὲς διεκδικήσεις και ἡ φιλελεύθερη παράδοση ὀδήγησαν πὸν κόσμον σὲ ἀναζήτηση ριζοσπαστικῶν ἢ ἐπαναστατικῶν λύσεων και στὴν ὀργάνωση ἢ ἰσχυροποίηση ἐργατικῶν ἐνώσεων, πὸν ἔπαιξαν σημαντικὸν ρόλον στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις.

Ἡ ἴδρωση, τέλος, τοῦ Πανεπιστημίου στὰ 1926, ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα τῶν σταθμῶν πὸν προσδιόρισαν τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἴδρωση αὐτὴ ἀναγγέλλεται μὲ τὶς προγραμματικὲς δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ και θεμελιωτῆ τῆς πρώτης και εὐθραυστης ἑλληνικῆς δημοκρατίας, τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου, στὶς 24 Μαρτίου τοῦ 1924, μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: «... ἰδιαίτερος θὰ φροντίσωμεν διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ὀργάνωσιν τῶν βορείων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν... και ἰδρύνοντες τὰ κατάλληλα πρακτικὰ προπάντων σχολεῖα, ἔτι δὲ και δεύτερον ἐν Θεσσαλονίκη Πανεπιστήμιον περιλαμβάνον και τὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας. Τοῦ Πανεπιστημίου τούτου ἢ καλὴ ὀργάνωσις και τὰς Νέας Χώρας θὰ ὠφελήσῃ και τὴν ἐπιστημονικὴν παρ' ἡμῖν δραῖσιν θὰ προαγάγῃ συντελοῦσα ἐμμέσως εἰς τὴν βελτίωσιν και τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου».

Τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Πανεπιστημίου ἦταν δύσκολα ἀπὸ κάθε ἄποψη, οἱ βά-

σεις του όμως ήταν γερές. Πρώτη λειτουργησε η Φιλοσοφική Σχολή στα 1926 με λίγους φοιτητές και με παλιούς και νέους καθηγητές. Από τους πρώτους μνημονεύουμε τα μεγάλα ονόματα του Γ. Χατζιδάκη, του Χ. Τσουντα και του Γ. Σωτηριάδη, που ήταν ομότιμοι καθηγητές του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν από τους τότε νέους τὸν Στίλωνα Κυριακίδη, τὸν Χαρίτωνα Χαριτωνίδη, τὸν Γιάννην Ἀποστολάκη, Νικόλαον Παπαδάκη, Περικλῆν Κοντογιάννη, Ἰωάννην Βογιατζίδην, Γεώργιον Γρατσιάτον, Ἀντώνιον Σιγάλαν καὶ Μιχαὴλ Λάσκαρη, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ζεῖ πιά κανένας. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ ὀλοκλήρωσή του ἐπιτελέσθηκε σταδιακὰ ὡς τὰ 1945, μετὰ τὴν δημιουργία ὄλων τῶν Σχολῶν καὶ τοῦ Πολυτεχνείου καὶ Κτηνιατρικῆς Σχολῆς. Περσινῆς εὐδαίμονος προσθήκης εἶναι ἡ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν, ἡ Μουσικὴ καὶ ἡ Παιδαγωγικὴ Σχολή. Ἡ τοπογραφικὴ ἐπέκτασή του ἔξω ἀπὸ τὸ παλιὸ καὶ κομρὸ κτίριο πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ ὅτι ἀποτελεῖ λαμπρὴν ἐπιτυχία ὄλων τῶν Πρυτάνεων, τόσο ἐκείνων ποὺ μπόρεσαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν παραχώρηση τοῦ οἰκοπέδου τῶν 500 ἢ 600 στρεμμάτων ἔξω ἀπὸ τὰ ἀνατολικά τείχη, σὲ περιοχὴ ποὺ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ γιὰ νεκροταφεῖο, κυρίως ἐβραϊκό, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὄλων τῶν Κυβερνήσεων, ἀπὸ τὸ 1950 - 53 καὶ ἀργότερα, γιὰ τὴν οἰκοδομικὴ του ἀνάπτυξη.

Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες ἐπιτυχίες τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διεθνή ἀναγνώριση καὶ τὴν φροντισμένη ἐκκόλαψη νέων ἐπιστημόνων ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, εἶναι καὶ ἡ ἐξισορρόπηση τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ποὺ μπόρεσε νὰ πραγματοποιηθῆ ἀνάμεσα στὴν Παλαιὰ καὶ Νέα Ἑλλάδα. Δὲν εἶναι μυστικὸ ὅτι πρωτότερα ὅλη ἡ διοικητικὴ, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ κοσμικὴ, δύναμη βρισκόταν στὰ χέρια ἀνθρώπων ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κάτω Ἑλλάδα, ἀποφοίτων τοῦ Πανεπιστημίου ἢ Πολυτεχνείου Ἀθηνῶν. Ὅπως ἔγραφα πρὶν 23 χρόνια σὲ εἰδικὸ τεύχος τῆς Νέας Ἑστίας γιὰ τὰ 50 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης⁶ (τεύχ. 850, 1 - 12 - 1962, 1705 - 09), «πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι οἱ ὑπηρεσίες ποὺ πρόσφερε καὶ προσφέρει (τὸ Πανεπ. Θεσσαλονίκης) γιὰ τὴν ἐπὶ ἀνδρῶν τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τὸν ἀνθρώπινο ἐξοπλισμὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἐπαγγελμάτων τῆς Βόρειας Ἑλλάδας εἶναι ἀναμφισβήτητες. Κατώτεροι καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, κάθε εἶδους ἐκπαιδευτικοί, δικηγόροι, γιατροί, δικαστές, νομάρχες, βουλευτές, ὑπουργοὶ κτλ., εἶναι πιά σήμερον ἀπόφοιτοι καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τὸν Ἑβρον ὡς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ

6. (Τὰ πενήνταχρονα τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Νέα Ἑστία, τόμ. 72, τεύχ. 850, 1 δεκεμβρ. 1962, σσ. 1705 - 09.

τὴν Κύπρο, καὶ δουλεύουν πλάϊ σὲ συναδέλφους τους τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐνῶ οἱ δασολόγοι καὶ κτηνίατροι ὅλης τῆς Χώρας, ἂν δὲν προέρχονται ἀπὸ Σχολῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἶναι ἀπόφοιτοι μόνο τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ παλιὰ δυσκολία ποὺ δοκίμαζαν οἱ ντόπιοι Ἕλληνες ὅταν τοποθετοῦνταν στὴν Βόρεια Ἑλλάδα, ἔσβησε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ἐνῶ παράλληλα ἔχει δημιουργηθῆ μιὰ εὐεργετικὴ ἀναλογία δυνάμεων, τόσο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς συμμετοχῆς τῶν βόρειων Ἑλλήνων στὸν κρατικὸ προϋπολογισμό, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς συμμετοχῆς τους στὴν ἴδια τὴν διοίκηση τοῦ κράτους καὶ στὴν ἀνάλογη ἄσκηση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, πράγμα ποὺ εἶναι πιὸ σημαντικό ἀπὸ τὸ προηγούμενο» (σ. 1706β).

Ἔλεγα καὶ ἄλλα πολλὰ ἐκεῖ γιὰ τὶς ἀρχικὲς προθέσεις τοῦ νομοθέτη καὶ τὴν κατοπινὴ ἀπερίσκεπτη συμμόρφωση τοῦ προγράμματος μὲ ἐκεῖνο τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, γιὰ τὶς σχέσεις καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν, γιὰ τὶς διάφορες τάσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες σημείωνα καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν τάσεων αὐτῶν καὶ τῆς προσοχῆς πρὸς τὸν ἀνθρώπινο παράγοντα πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ ὅτι ἡ παράδοση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς σήμερα δίνει στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης μιὰ σφραγίδα πιὸ φιλελεύθερη, πιὸ δημοκρατικὴ, ποὺ δὲν εἶναι χωρὶς εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ὅπου αὐτὸ εἶναι μπορετό. Ἐνα ἐνδεικτικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ δημοτικισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ στὶς πιὸ ἐπίσημες ἐκδηλώσεις του καὶ ἡ γλωσσικὴ ἀνοχὴ του σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, καθὼς καὶ ὁ δεξιότερος χειρισμὸς τῶν φοιτητικῶν ζητημάτων χάρις στὴν ἀπευθείας ἐπαφὴ τῶν ἐνδιαφερομένων, μὲ τὶς πανεπιστημιακὲς ἀρχές. . .», (1708α). Ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι αὐτὴ ἡ προοδευτικὴ (χωρὶς εἰσαγωγικά!) στάση καὶ τάση εἶναι ποὺ ὥθησε τὴν κυβέρνησις Γ. Παπανδρέου νὰ ἀναθέσῃ στὰ 1964 στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης τὴν ὀργάνωση τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, ποὺ ἡ πρώτη του Σχολή, ἡ Φιλοσοφικὴ, λειτούργησε ἀρκετὰ χρόνια ὡς παράρτημα τῆς Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης.

Στὸν πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ τομέα ἡ προσφορὰ τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ἀξιόλογη, μὲ τὴν παρουσία ἀρχιτεκτόνων, ζωγράφων, μουσικῶν, ποιητῶν καὶ πεζογράφων ὑψηλῆς στάθμης, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄφησαν ἀξιόλογο ἔργο καὶ ἀκτινοβόλησαν στὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα τῆς Ἑλλάδας. Μποροῦμε νὰ μνημονεύσουμε ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν ὑπάρχουν πιά τὸν ἀρχιτέκτονα Ἄριστ. Ζάχον, ποὺ ἀποτόπωσε τὴν δομὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου — καὶ χάρις στὰ σχέδιά του ἔγινε ἡ ἀνοικοδόμησις μετὰ τὴν καταστροφὴ ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1917 —, τὸν μουσικὸ Αἰμίλιο Ριάδη, τοὺς ζωγράφους Πολύκλειτο Ρέγκο, Γ. Παραλὴ καὶ Χ. Λεφάκη, τοὺς πεζογράφους Στ. Ξεφλούδα, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴ, τὸν πρόωρα χαμένο Ἀλκ. Γιαννόπουλο, τὸν Γ. Δέλιο, τὸν εὐαίσθητο κριτικὸ Π. Σπανδωνίδη, τὸν ποιητὴ Γ. Θέμελη. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ζωντανοὺς ποὺ μποροῦμε νὰ μνημονεύ-

σουμε χωρὶς νὰ στενοχωρήσουμε τοὺς νεότερους, εἶναι ὁ ποιητὴς Γ. Βαφόπουλος, πὸν ἔχει δώσει ὅμως καὶ ἀξιόλογο πεζογραφικὸ ἔργο, καὶ ἡ ποιήτρια Ζωὴ Καρέλλη. Στὴν κάτω ἀπὸ τὰ 70 χρόνια γενεὰ οἱ ἄξιοι λόγον εἶναι πολὺ περισσότεροι. Στὴν καλλιτεχνικὴ, κυρίως, προκοπὴ τῆς Θεσσαλονίκης πολὺ σημαντικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ καλλιτεχνικοῦ σωματείου «*Ἡ Τέχνη*», πὸν ἰδρύθηκε στὰ 1950 καὶ συνέβαλε πολὺ στὴν πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη τῆς πόλης καὶ στὴν δημιουργία καὶ τῆς Κρατικῆς Ὁρχήστρας Βορ. Ἑλλάδος καὶ τοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου Βορ. Ἑλλάδος κάτω ἀπὸ τὴν ἀξία καὶ πολὺχρονη προεδρία τοῦ Λίνου Πολίτη, καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ, τὸ ὁποῖο δρᾷ πολὺπλευρα ὡς σήμερα, τοῦ Κρατικοῦ Ὁδείου κλπ. Σημαντικὴ ἦταν ἐπίσης στὰ παλαιότερα χρόνια καὶ ἡ προσφορὰ τῶν ἐτήσιων ἡμερολογίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπιζεῖ καὶ συνεχίζεται μέχρι σήμερα τὸ «*Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον*» τοῦ Ν. Σφενδόνη, μὲ 50 χρόνια ζωῆς, τῶν ὀλιγόχρονων περιοδικῶν «*Μακεδονικὲς Ἡμέρες*» τοῦ Π. Σπανδωνίδη (1932 - 39, 1950 - 53), «*Μακεδονικὰ Γράμματα*» τοῦ Κ. Μαρινάκη (1944 - 52), «*Μορφές*» τοῦ Β. Δεδούση (1936 - 38, 1946 - 54), «*ἡ Διαγώνιος*», «*ὁ Κοχλίας*», «*ἡ Νέα Πορεία*», πὸν συνεχίζει τὴν ἔκδοσή της ἀπὸ τὴν δεκαετία τοῦ 50 (ἐκδότης - διευθυντῆς Τηλέμαχος Ἀλαβέρας) καὶ βρίσκεται στὸ 31. ἔτος, καὶ τῶν ἐφημερίδων. Ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν ὁ Ἐρμῆς τοῦ Σ. Γκαρμπολᾶ, πὸν κυκλοφόρησε στίς 13-5-1875 (καὶ συνέχισε μὲ διάφορους τίτλους ὡς τὸ 1912). Ἀπὸ τίς παλαιότερες καὶ μακροβιότερες εἶναι ἡ *Μακεδονία*, πὸν ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Ἰ. Βελλίδη στὰ 1911 καὶ συνεχίζεται ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους ὡς σήμερα καὶ ἡ Ἀλήθεια τοῦ Ι. Κούσκουρα (1903 - 11), πὸν ἀργότερα συνεχίσθηκε ἀπὸ τὸ 1911 - 71 ὡς *Νέα Ἀλήθεια*, ὁ Ἑλληνικὸς Βορρᾶς πολὺ ἀργότερα, καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ πρὶν μερικὰ χρόνια.

Πολὺ σημαντικὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Ἐταιρείας *Μακεδονικῶν Σπουδῶν*, πὸν ξεκίνησε στὰ 1939 μὲ πρωτοβουλία τοῦ καθηγητῆ Ἀ. Σιγάλα καὶ ἐξελίχθηκε σύντομα σὲ ἰσχυρὴ παρουσία στὸν ἐπιστημονικὸ κυρίως κόσμον, μὲ σταθερὲς διοικήσεις ἀπὸ ἀξιόλογα πρόσωπα (μνημονεύουμε τοὺς πεθαμένους Στ. Κυριακίδην καὶ Χαράλαμπον Φραγκίσταν καὶ τὸν ἀτρόμητο Γεν. Γραμματέα Ἀλέξ. Λέτσαν), πὸν κατόρθωσαν μὲ ἐπιμονὴ καὶ πίστη νὰ δημιουργήσουν, μὲ τὴν βοήθεια καὶ τῶν Κυβερνήσεων, δύο μεγάλα κτίρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα στεγάζει τὴν Διοίκηση, τὴν αἴθουσα διαλέξεων, τὴν βιβλιοθήκη, τὸ ἐρευνητικὸ Κέντρο, τὸ βιβλιοπωλεῖο κλπ., καὶ τὸ ἄλλο τὴν αἴθουσα θεάτρου καὶ συναυλιῶν, ἓνα συγκρότημα μοναδικὸ στὴν Θεσσαλονικὴ. Ἡ Ἐταιρεία ἐξέδωσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐκδίδη ἱστορικὲς μελέτες σχετικὲς μὲ τὴν Μα-

κεδονία, αλλά και ποικίλες επιστημονικές εργασίες φιλολογικού και ιστορικού περιεχομένου, κυρίως όμως συντηρεί από το 1940 την έκδοση του περιοδικού *Μακεδονικά*, με ποικίλες επιστημονικές μελέτες τοπικού χαρακτήρα, που βρίσκεται στον 24. τόμο σήμερα, και συνεχίζει στην Θεσσαλονίκη από το 1952 την έκδοση του διεθνώς καταξιωμένου φιλολογικού περιοδικού *Ελληνικά*, που το είχαν ιδρύσει στην Αθήνα, στα 1928, οι καθηγητές και Ακαδημαϊκοί Σ. Κουγέας και Κ. ΞΑμαντος και είχαν φτάσει ως τον 11. τόμο στα 1939, και σταμάτησαν εξαιτίας του πολέμου. Τα *Ελληνικά*, που την εδύνη για την έκδοσή τους έχει αναλάβει η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, σήμερα βρίσκονται στον 35. τόμο.

Δημιούργημα και παράρτημα, από το 1953, της Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, που τώρα έγινε ανεξάρτητο, είναι και το *Ίδρυμα Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου (IMXA)*, το οποίο γεννήθηκε από την ανάγκη να αντιμετωπισθούν επιστημονικά τα πολιτικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν από τις άνεδαφικές διεκδικήσεις των βόρειων γειτόνων, από την ίδρυση κυρίως του δήθεν Μακεδονικού κράτους των Σκοπίων, με την συγκρότηση ενός επιστημονικού πυρήνα συνεργατών, με παρακολούθηση της σχετικής βιβλιογραφίας των γειτόνων, με την συντήρηση σχολής βαλκανικών γλωσσών και με την έκδοση, τέλος, ενός ξενόγλωσσου επιστημονικού περιοδικού, του *Balkan Studies*. Και η προσπάθεια αυτή φαίνεται ότι έχει επιτυχία.

Θεαματική πρέπει να θεωρηθεί και η εμπορική και βιομηχανική ανάπτυξη της Θεσσαλονίκης και της περιοχής της, κυρίως μετά τον πόλεμο. Και πριν από τον πόλεμο βέβαια, ή θέση της Θεσσαλονίκης, το λιμάνι και η ελεύθερη ζώνη του, οι σιδηρόδρομοι, ο φυσικός πλοῦτος, ή παρουσία των Έβραίων, που ήταν κυρίως έμποροι, ή παρουσία του εκστρατευτικού σώματος των Άγγλογάλλων στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, ή πυρκαϊά και ή ανοικοδόμηση, ή προσφυγιά του 1922, πρόσφεραν ευκαιρίες και δυνατότητες για μιάν έντυπωσιακή εμπορική, βιομηχανική, βιοτεχνική και γεωργική ανάπτυξη της πόλης. Το εμπόριο ήταν βέβαια πάντα ζωηρό, ή βιομηχανική όμως ανάπτυξη περιοριζόταν στο εργοστάσιο κεραμοποιίας των Αδελφών Άλλατίνι, τους άλευρόμυλους Άλλατίνι, που και τα δυο επιβιώνουν ως σήμερα, στην έπεξεργασία και το εμπόριο φύλλων καπνού, κλπ.

Μετά τον πόλεμο και τις έσωτερικές μας περιπέτειες, το εμπορικό κενό που άφησαν οι Έβραίοι αναπληρώθηκε χωρίς σημαντικούς κλονισμούς, ή βιομηχανία αναπτύχθηκε δραματικά με την εγκατάσταση εμπορικών και διεθνικών μονάδων μεγάλης σημασίας, ή γεωργία της περιοχής ανανεώθηκε με την μηχανική καλλιέργεια και την βελτίωση των ποικιλιών, των σπόρων, των φυτών και των παραδοσιακών

καλλιεργείων, καθώς και με την αντικατάστασή τους όπου αυτό φαινόταν προτιμότερο (τεῦτλα κλπ.). Οί ἀλλαγές αὐτές, με τὴν σειρά τους, δημιούργησαν καινούργιες βιομηχανίες, ὅπως τῆς ζάχαρης, τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ βαμβακιοῦ, ἀπὸ τὸν ἐκκοκισμὸ καὶ τὴν βαμβακόπιττα ὡς τὰ κλωστήρια καὶ ὑφαντήρια καὶ τὸ τελειωμένο ροῦχο, καὶ ὅλα αὐτὰ με κέντρο καὶ διαχειρίστρια τοῦ πλούτου καὶ τοῦ κέρδους τὴν Θεσσαλονίκη. Καὶ ἡ Διεθνῆς Ἐκθεση Θεσσαλονίκης, πὸν γιόρτασε ἐφέτος τὰ 50 χρόνια της εἶναι σημαντικὸς ἐμπορικὸς σταθμὸς γιὰ τὴν πόλη.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει συνείδηση αὐτῆς τῆς δυνάμης καθὼς καὶ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος ὅτι συνεχίζει μέσα στὸ ἀναστημένο ἑλληνικὸ κράτος τὴν παράδοση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Ἀθήνα συνεχίζει κατὰ κάποιον τρόπο τὴν πόλη τοῦ Περικλῆ, με τὴν δύναμη καὶ τὴν διανομὴ ἐξουσίας τοῦ κυβερνητικοῦ κέντρου καὶ τοῦ παγκόσμιου ἑλληνισμοῦ, ἀφήνοντας στὴν ἄλλοτε «συμβασιλεύουσαν» τὸν διακοσμητικὸ καὶ μᾶλλον εἰρωνικὸ τίτλο τῆς «συμπρωτεύουσας» τοῦ μετεωρολογικοῦ δελτίου. Τὸ Ὑπουργεῖο Βορείας Ἑλλάδος εἶναι ἐπίσης διακοσμητικὸ, χωρὶς οὐσιαστικὲς ἀρμοδιότητες, καὶ κάθε τι σημαντικὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τὸ πόσο καταστροφικὸς εἶναι γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὴν Ἀθήνα αὐτὸς ὁ συγκεντρωτισμὸς καὶ ἡ πληθυσμιακὴ καὶ οἰκοδομικὴ ἐλεφαντίαση ἔγινε πιά φανερὸ τὰ τελευταῖα χρόνια, μού φαίνεται ὅμως ὅτι αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀκόμα ἐκτιμηθῆ στὶς σωστὲς διαστάσεις τους. Ἡ δύναμη εἶναι φονικὴ ὅταν ἀποκτηθῆ, καὶ γίνεται δολοφονικὴ ὅταν κινδυνεύη νὰ χαθῆ. Μόνον ὁ Σόλωνας, ὁ Γκάντι καὶ ἐλάχιστοι ἄλλοι ἦταν σὲ θέση νὰ κοιτάζουν με ἀδιαφορία αὐτὸν τὸν πειρασμὸ. Ὁ πρῶτος μάλιστα μᾶς ἄφησε, στὰ ἔλεγεῖα του, καὶ τὶς σκέψεις του γιὰ τὸ θέμα, ἐνῶ ὁ Πλούταρχος, πὸν τὰ περιέσωσε, μᾶς προσφέρει καὶ τὴν ἀνεκδοτικὴ πληροφορία ὅτι οἱ φίλοι του τὸν μάλλωναν, γιὰτὶ τὸν τρώμαζε ἡ λέξη *τ υ ρ α ν ν ι ς* καὶ γι' αὐτὸ ἀπέφευγε νὰ γίνῃ μόναρχος, ἀν καὶ παλαιότερα εἶχε γίνῃ ὁ Τυνηώνδας στὴν Εὐβοία, καὶ στὴν ἐποχὴ του ὁ Πιπτακὸς στὴν Μυτιλήνη. Καὶ ἔλεγαν ὅτι εἶπε στοὺς φίλους του, «καλὸν μὲν εἶναι τὴν τυραννίδα χωρίον, οὐκ ἔχειν δὲ ἔκβασιν» (Πλουτ. Σόλ. 14, 7), ὅτι δηλαδὴ ἡ δικτατορία εἶναι ὠραῖο χωράφι, δὲν ἔχει ὅμως διέξοδον.